

Tre nye bøker om Darwin illustrerer at vi ennå er i en brytningstid. Vil akademia seire over kreasjonistene?

Tekst:
Jarl Giske

FOTO: KIM E. ANDREASSEN, UIB

Dersom jeg skulle dele ut en pris for den aller beste ideen noen noensinne har hatt, ville jeg gitt den til Darwin framfor Newton og Einstein og alle de andre. Med ett slag forener ideen om evolusjon ved naturlig seleksjon områdene for liv, mening og hensikt med områdene for rom og tid, årsak og virkning, mekanisme og fysisk lov. Men det er ikke bare en vidunderlig vitenskapelig idé. Det er en farlig idé. Daniel C. Dennett: Darwin's dangerous idea. Evolution and the meanings of life (1995).

På torsdag var det 200 år siden Charles Darwin og Abraham Lincoln ble født. Begge er fortsatt meget aktuelle: Lincoln som forbilde for Obama og Darwin som forfatter av en av verdens viktigste bøker. I mange amerikanske delstater er Lincoln Day offentlig fridag, og i de seneste årene har mange universiteter benyttet Darwin Day til en feiring av rasjonalitet, vitenskap og humanisme.

I ukevis har avisene hatt artikler om Darwins liv, oppdagelse og betydning. Tre bøker beregnet på norske lesere har også nettopp kommet ut: Darwins teori: evolusjon gjennom 400 år av Erik Tunstad er udelt positiv til jubilanten, Darwin. Verden ble aldri den samme redigert av Dag Hessen, Thore Lie og Nils Chr. Stenseth er mer blandet i sin vurdering, mens kreasjonisten Peder Tyvands bok Darwin 200 år – En festbrems er ment nettopp som det. Dermed ser vi at On the Origin of Species fortsetter både å begeistre og irritere.

Mange tror at Darwin feires fordi han oppdaget evolusjonen. Men allerede det året Darwin ble født, viste Jean-Baptiste de Lamarck hvordan livet hadde utviklet seg fra enkle former til avanserte. Og Lamarck var heller ikke den første, men den hittil grundigste. Vi feirer Darwin fordi han med naturlig seleksjon kunne forklare hvordan evolusjonen hadde foregått.

Det starter med en observasjon: organismer kan få mange etterkommere. Deretter et par premisser: Dersom noen av de viktige egenskapene til disse etterkommerne er arvet fra foreldrene, og dersom disse arvelige egenskapene påvirker hvor mange etterkommere foreldrene får, så får vi en konklusjon: Da vil fremtidige generasjoner domineres av slike arveegenskaper som bidrar til at foreldre får mange etterkommere.

I seg selv fører ikke dette til at arter oppstår. Men dersom miljøet endrer seg, slik at det ikke er de samme arveegenskapene som er gunstige nå som før, så vil også organismene – og artene – gradvis endre seg. Dette er, i all korthet, Darwins bidrag til verden.

Kraften i indignasjonen

Erik Tunstads bok setter teorien om evolusjon ved naturlig seleksjon inn i sin historiske sammenheng: Vi møter den gradvise evolusjonen av

Darwins farlige idé

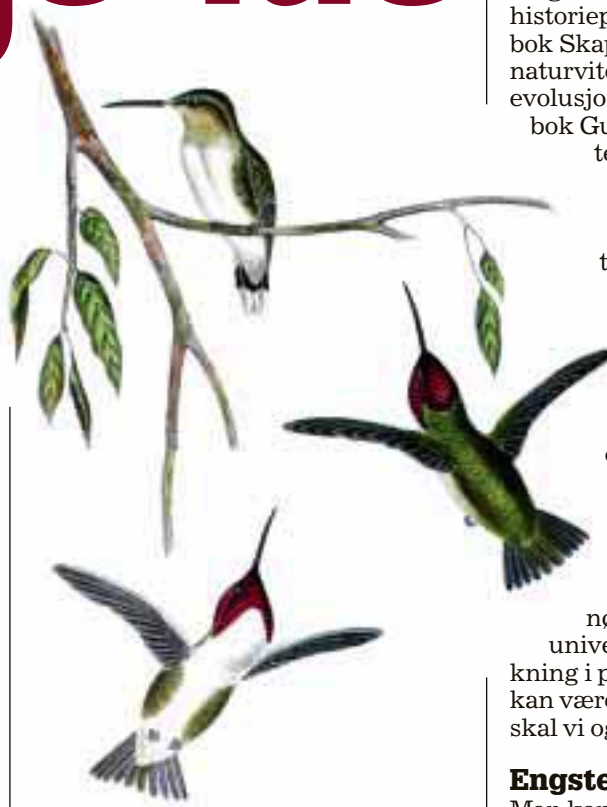
tanken om en evolusjon i løpet av århundrene før Darwin. Tunstad vier mye plass til å beskrive de sperrene som hindret de foregående generasjonene i å finne fram til løsningen, og han gjør det godt. For det første trengtes teknologiske utviklinger av typen mikroskop og desinfisering, men like viktig var nok filosofiske og religiøse skranker for tanken. Hvorfor skulle noe endres i et guddommelig perfekt ordnet univers? Det var nok frykten for de religiøse og filosofiske innvendingene som i 20 år holdt Darwin tilbake fra å trykke sine tanker. Mange har hevdet at han var redd for at hans religiøse kone ville skille seg fra ham i skam om hans tanker ble offentliggjort. Og fremdeles merker vi kraften i denne indignasjonen. Den har som nevnt ført til at kreasjonisten Tyvand har utgitt bok denne dagen, og han er verken den første eller siste.

Tunstad går grundig inn i begivenhetene før og etter utgivelsen av Origin og følger også opp med hvordan evolusjonsteorien har utviklet seg etter Darwins bok og fram til våre dager, og hvordan kritikken har artet seg. Boka er lett å lese og samtidig full av detaljer og små fortellinger. Den inneholder i så måte mer enn de fleste av oss trenger, men er skrevet slik at den pirrer til å lese litt videre. Heldigvis er den rik på fotnoter. Det er bra at de ikke står i hovedteksten, men også at de ikke er fjernet helt.

Debatten om Darwin

Debattene etter Origin har nå gått i 150 år, og kan grovt deles i tre. For det første debatterer biologene fortsatt hvordan evolusjonen har foregått. Hvordan oppsto livet? Hvilke nålevende livsformer ligner mest på det første liv? Hvilken rolle har samarbeid spilt i evolusjonen? Har menneskets evolusjon vært avhengig av en spesielt sterk dose av samarbeid? Den neste debatten skjer i møtet mellom biologene og forskere i andre fag, eller innen disse fagene. Den siste debatten er den som skjer i det offentlige rom, og har i hele tida etter Darwins bok vært preget av religiøs og filosofisk motstand mot ideer som følger av Darwins bok.

Richard Dawkins har sagt at som følge av Origin ble det ble mulig å være ateist og samtidig intellektuelt redelig. Teologistudenten Charles Darwin var opptatt av William Paley, som i boka Natural Theology forklarte hvordan naturens design vitnet

om Skaperen. I denne fasen av sitt liv var Darwin en tvilløs troende på intelligent design. Mot slutten av 1830-tallet ble denne troen byttet ut med tro på at design oppstår av seg selv. Hans begrep naturlig seleksjon var derfor en bevisst kontrast til hans læremesters naturlige teologi.

I de siste årene har Dawkins snudd på sin retorikk, og kan nå leses som at det ikke lengre går an å være religiøs og samtidig intellektuelt redelig. Hans siste bok Gud – en vrangforestilling er bare en av mange ferske bøker der biologer og filosofer bruker evolusjon som argument mot en gudstro. Mens det store flertallet av kristne har avfun-

Darwin

■ Britiske Charles Darwin (1809-1882) bidro med uvurderlig kunnskap til biologien.

■ Ikke minst ble reisen med skipet HMS «Beagle» viktig: de dro ut i 1831 og i løpet av nesten fem år registrerte, observerte og samlet de materiale. Darwins bok «The Voyage of the Beagle», utgitt i 1839, er basert på hans dagboksnotater og ble en populær bok.

■ Det er i år 150 år siden den innflytelsesrike «Origin of species» – «Artenes opprinnelse» – kom ut. Tre aktuelle bøker illustrerer hvordan Darwins arv fremdeles er omstridt.

net seg med at gudstroen må (og kan) tilpasses et eldgammelt univers og gradvis evolusjon, og mens de fleste forskere ikke plages av egen eller andres gudstro, så er det høyrøstede grupper på hver fløy som påstår at det er umulig å forene Gud og evolusjonen. Nå er det vel slik at dersom noen sier at "A er umulig" og andre sier at "A er mulig", så har Karl Popper lært oss å lytte til de siste så sant minst én virkelig klarer "A".

Tyvands bok er av typen "A er umulig", men hos ham er det ikke gudstroen det er noe i veien med. Boka er meget polemisk utformet og dessverre preget av stor mangel på fagkunnskap og en nedlatende holdning til både biologi og biologer. Da gir det mer mening å lese kirkehistorieprofessor Oskar Skarsaunes bok Skaperkoden. Har moderne naturvitenskap knekket den? eller evolusjonsbiologen Bjørn Grindes bok Gud. En vitenskapelig oppda-

tering, som begge utkom i 2008 som svar på angrepene fra Dawkins og de andre nye ateistene. Her påstår teologen Skarsaune at han klarer å kombinere innsikt i fysikk og biologi med sitt konservative kristne livssyn, mens Grinde påstår at gudstro er nyttig selv for en evolusjonsbiolog. Så da så: A er mulig – men ingen ting er dermed sagt om Guds eventuelle eksistens. Forskning i fysikk og biologi sier at en gud ikke er nødvendig for å forklare universet og livet, mens forskning i psykologi sier at en gudstro kan være godt for et menneske. Det skal vi også ha respekt for.

Engstelige humanister

Man kan forundre seg over at kreasjonistene vil bruke triks, knep og endog uærlige midler til å forsvare sin Gud. Men mest av alt er jeg forundret over den helt parallelle argumentasjonen som føres av noen som opplever evolusjonens forklaring på den gradvise voksende (og fremdeles uperfekte) evolusjon av hjerne, tanke, bevissthet og moral hos mennesket som en alvorlig trussel mot deres humanistiske overbevisning, slik at de ender opp med å benekte at evolusjonen kan lære oss noe om menneskets sjelsliv. Selv flinke norske humanister roter seg inn i denne underlige formen for gudløs kreasjonisme. Jeg forstår Dennett når han sier at ideen er farlig fordi den utfordrer andre ideer vi setter høyt, men jeg følger ham også i at eneste måte å komme videre på er å møte enhver idé ved nøkternt å undersøke dens sannhetsinnhold.

Dermed nærmer vi oss dagens andre jubileumsbok. Tunstads bok har fordelen av å være skrevet av én forfatter: det er én samlet tanke bak det hele og gjennomføringen er bevisst. Delene bygger opp til helheten. Men den har også ulempen ved at leseren må søke andre bøker for å få andre synspunkt. Med antologien Darwin. Verden ble aldri den samme forholder det seg mot. Alle kapitellforfatterne er nok enige i tittelen (men det er jo kreasjonistene også), men deretter spriker det en del. Dette illustrerer at darwinsk tankegang ennå har meget blandet mottakelse i akademia.